

Oleksandr Dzoban

Doctor of science, professor, professor of the department of philosophy, Yaroslav Mudryi National law university (Kharkiv, Ukraine)
<https://orcid.org/0000-0002-2075-7508>
e-mail: a_dzeban@ukr.net

THE GENESIS OF IDEAS ABOUT THE SECURITY ISSUE: FROM ANTIQUITY TO MODERN TIMES

Abstract

Security problem has always been in the center for the study of representatives of various sectors of socio-humanitarian knowledge. Her understanding of the constantly addressed in his works, scholars, politicians, statesmen and public figures. In recent years the problem of security has become extremely popular and used so widely that it is often impossible to distinguish the essence and boundaries of the basic components of concepts and categories in this context. Therefore there is a need to specify the nature and content of philosophical understanding of security issues on the basis of the retrospective analysis of the heritage of the most typical representatives of philosophical thought in this direction.

The purpose of this article to specify the nature and content of philosophical understanding of security issues on the basis of the retrospective analysis of the heritage of the most typical representatives of philosophical thought in this direction.

The article was used the whole complex of philosophical, General scientific and specific methods of research that are inherent in modern science, in their interrelation and complementarity. A key method was comparative-critical analysis of various conceptualizations of the phenomenon of national security in historical and philosophical context. In addition, the methodological basis of research is based on General scientific methods of research of problems of safety in modern society, and especially empirical, comparative, analytical and descriptive.

In the heyday of ancient philosophy at the center of attention of thinkers was the idea of common security. The ancient Greeks were mainly linked security with the absence of war. In the era of late antiquity formed a negative attitude to the war in General as barbaric deeds, and the recognition of the usefulness of some of its types that contribute to «local security».

The middle Ages in ideological terms is characterized by the endorsement of the Christian religion that permeates all spheres of social life and consciousness, so the idea of a possible survival (salvation) was connected with God, and the perception of security is largely determined by religious ideology. Christianity did not approve of war and military service, seeing the worst sin is the deprivation of human life.

In the Renaissance people were viewed as the highest value, and all her problems were the focus of attention of the thinkers of that time that forced them to think over the problem of safe relations between States and to seek ways to improve them.

In philosophy of New time, an understanding of security as a necessary condition of human life. Starting with Hobbes, security has been regarded as derived from the joint efforts of society and government.

The conclusion is that in the modern age on the basis of previous work security subject was developed in the framework of the mechanistic worldview, in which nature and society would be synonymous with some of the mechanisms, «social machine». In this universe the existence of a risk is understood as a violation of purpose «social machine» (society) and security management a priori was given to the state the owner of the «social machine». This mechanistic methodology, however, allowed humanity to expand the boundaries of ideas about the world and forming in practice a more secure relationship of the individual with nature and society. It is clear that the priority in those days was considered the security of the state, exercised through the elimination and prevention of negative social and managerial phenomena.

Key words: safety; risk; social order; society; peace; war

Дзьобань Олександр Петрович

Доктор філософських наук, професор, кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків, Україна)
<https://orcid.org/0000-0002-2075-7508>
e-mail: a_dzeban@ukr.net

ГЕНЕЗА УЯВЛЕНЬ ПРО ПРОБЛЕМУ БЕЗПЕКИ: ВІД АНТИЧНОСТІ ДО НОВОГО ЧАСУ

Резюме

Останніми роками проблема безпеки стала надзвичайно популярною й використовується настільки широко, що виникає необхідність конкретизувати сутність і зміст філософського розуміння проблеми безпеки на підставі ретроспективного аналізу спадщини найхарактерніших представників філософської думки у даному напрямку.

Мета статті — конкретизувати сутність і зміст філософського розуміння проблеми безпеки на підставі ретроспективного аналізу спадщини найхарактерніших представників філософської думки у даному напрямку.

У статті застосовувався весь комплекс філософських, загальнонаукових, та специфічних методів наукового дослідження, які притаманні сучасній науці. Ключовим методом став порівняльно-критичний аналіз різних концептуалізацій феномена національної безпеки в історико-філософському контексті. Крім того, методологічна основа дослідження базується на загальнонаукових методах досліджень проблеми безпеки у сучасному суспільстві, зокрема емпіричному, компаративістському, аналітичному та дескриптивному.

Показано, що в епоху античної філософії у центрі уваги мислителів знаходилася ідея загальної безпеки. Період Середньовіччя характеризується утвердженням християнської релігії, яка не схвалювала війну й військову службу, вбачаючи найважчий гріх в позбавленні людини життя. В епоху Відродження людина розглядалася як найвища цінність, що змусило мислителів задуматися над проблемою безпечних взаєностосунків між державами і шукати шляхи їх нормалізації. У філософії Нового часу з'явилося розуміння безпеки як необхідної умови людського життя. Починаючи з Т. Гоббса безпека стала розглядатися як похідна від спільних зусиль суспільства і влади. Робиться висновок, що в епоху Нового часу на підставі попередніх напрацювань безпекознавча проблематика розроблялась в рамках механістичної картини світу, яка дозволяла людству розширювати межі уявлень про світ і формувати на практиці більш безпечні взаємини індивіда з природою і соціумом.

Ключові слова: безпека; небезпека; суспільний порядок; суспільство; мир; війна

Вступ

Проблема безпеки завжди перебувала й досі знаходиться в центрі дослідження представників різних галузей соціально-гуманітарного знання. До її осмислення постійно зверталися у своїх роботах вчені, політики, державні та громадські діячі.

Осмилення небезпек, супроводжуючих життя людини, примушувало й примушує людей замислюватися про можливі варіанти порятунку — збереження тіла, душі, продовження власного життя та існування людського роду.

Уже в античні часи існували різні точки зору і погляди на забезпечення безпеки (держави, владних і найбільш заможних верств) як на важливу проблему соціальної дійсності. І це природно, оскільки в процесі розвитку соціумів змінювалися соціальні зв'язки, характер і зміст діяльності, засоби, форми і методи забезпечення безпеки.

Останніми роками проблема безпеки стала надзвичайно популярною й використовується настільки широко, що досить часто буває неможливим виділити сутність і межі застосування основних складових понять та категорій у даному контексті. Тому виникає необхідність конкретизувати сутність і зміст філософського розуміння проблеми безпеки на підставі ретроспективного аналізу спадщини найхарактерніших представників філософської думки у даному напрямку.

Методи дослідження

У статті застосовувався весь комплекс філософських, загальнонаукових, та специфічних методів наукового дослідження, які притаманні сучасній науці, у їх взаємозв'язку й взаємодоповнюваності. Ключовим методом став порівняльно-критичний аналіз різних концептуалізацій феномена національної безпеки в історико-філософському контексті. Крім того, методологічна основа дослідження базується на загальнонаукових методах досліджень проблеми безпеки у сучасному суспільстві, зокрема емпіричному, компаративістському, аналітичному та дескриптивному. Вони базуються на принципах системності та історичності, що дозволяє вивчати сучасні соціокультурні процеси та явища у динаміці та у зв'язку як з історичними умовами їх розвитку, так і з безпековою проблематикою.

Результати

У кожному конкретну історичну епоху формувалися характерні уявлення про безпеку, обумовлені сформованим на даному етапі розвитку світоглядом. Міфолого-язичницькі й релігійні вірування концентрували знання про безпеку, що зароджувались, і успішно виконували функції захисту, регулюючи життя суспільства, забезпечували безпеку й усталеність особистого й соціального буття. Закони безпечного життя визначалися надприродним — міфічними істотами, божественною генеалогією, єдиним Богом. Дотримання ритуалів гарантувало захищеність, спокій і забезпечувало статичну стійкість буття, а гарантом стабільності (безпеки) був природний — раціональний, вічний, божественний порядок речей, укорінений у свідомості давньої людини. В давнину люди відчували себе в безпеці тільки в єдності з природою, оскільки «жили за природою» й розвивали свій суб'єктивний розум в гармонії з об'єктивною реальністю [1].

З розвитком суспільства поступово здійснюється перехід від міфолого-язичницького й релігійного пояснення джерел нещастя, страждань, небезпек до їх філософсько-понятійного тлумачення [2, 3].

Ідеал безпечного життя, коли в міжнародних відносинах дотримувалися б загальновизнаних норм справедливості, сходять до часів античності, коли існувало уявлення про золоте століття, про щасливий, безпечний і безтурботний стан людини [2]. Люди не знали ані горя, ані труднощів, родючі землі давали багаті урожаї. Найвиразніше це уявлення виражене давньогрецьким поетом Гесіодом та римським поетом Публієм Овідієм [4, 5].

Як зазначалось у попередніх авторських публікаціях [1–3], у період античної філософії безпека розглядалася як певний синонім боротьби за існування. Сама по собі боротьба примушувала людину постійно шукати й покращувати засоби захисту від природних, але негативних впливів навколишнього середовища, як від стихійних сил природи, так і від руйнівної діяльності інших людей. Але забезпечення безпеки співгромадян розглядалось як найважливіше завдання діяльності держави. Уже на етапі формування Середземноморської цивілізації осмислювалось

протириччя між особистістю, яка сама повинна була забезпечувати свою ж безпеку (тобто, виживати), і державною владою, яка стала для забезпечення безпеки повсюдно створювати спеціальні інститути (армію, суд, органи охорони правопорядку та т.п.).

Слід наголосити, що в епоху розквіту античної філософії у центрі уваги мислителів знаходилася ідея загальної безпеки. Проте, питання про безпеку розглядалося тільки як внутрішньоеллінська проблема (внутрішній мир), а зовнішній мир вважався короткою перервою між необхідними в соціальному сенсі війнами (Геракліт, Платон, Аристотель). Античні мислителі прагнули лише до усунення міжособних воєн. В ідеальній державі Платона немає внутрішніх воєнних сутичок, але віддаються почесні тому, хто відрізняється в «другому, найбільшому виді війни» — у війні з зовнішніми ворогами. Аналогічної точки зору почасти дотримувався й Аристотель. Схожа позиція характерна для кініків (Антисфен, Діоген Синопський, Кратет, Діон Хрисостом і Керекід), які вбачали основне джерело небезпек для людини у славі, у владі і в багатстві. Кініки вважали, що відмова від захоплення (не важливо, яким способом) чужої (власності, майна тощо) і лише турбота про «своє» благо на основі самообмеження є найважливішими умовами безпеки особистості. При цьому забезпечення безпеки, на їхню думку, залежить від повної самодостатності індивіда у соціумі. В умовах неможливості убезпечення зусиллями особистості і соціуму слід розумно поєднувати різні види безпеки.

В епоху пізньої античності актуальним було питання, як забезпечити щастя кожній людині.

Стародавні греки, в основному, пов'язували безпеку з відсутністю війни, разом з тим, вони вбачали в іноземцях ворогів і вважали їх і все, що їм належить, хорошою здобиччю, якщо тільки її можна було захопити. І греки, і римляни не могли визнавати ідею досягнення безпеки через вічний мир вже через своє ставлення до варварів. Так званий мир, що панував у величезній Римській імперії, був пов'язаний з поневоленням численних племен і народів. Він ґрунтувався на національному егоїзмі й воєнній силі і своїм подальшим падінням довів лише неспроможність ідеї «всесвітньої держави».

В епоху пізньої античності формується негативне ставлення до війни взагалі, як до варварської справи, і визнання корисності деяких її видів, що сприяють «локальній безпеці». Проти воєн і за утвердження стійкого миру й безпеки виступили відомі мислителі — Овідій, Тібулл, Вергілій, Горацій, Сенека й багато інших.

Але за золотим століттям слідували у порядку поступового регресу срібне, потім мідне і, нарешті, залізне століття, зіпсоване і жорстоке, гірше за всі інші. Такий соціокультурний регрес неминуче актуалізував потребу в осмисленні проблем безпечного життя. Вже у період еллінізму в Стародавній Греції з'являється перший фантастичний роман подорожей Ямбула (II ст. до н. е.), що наводиться у книзі «Історична бібліотека Діодора Сицилійського». Там із захопленням зазначається, що далеко, за Африкою, за Мадагаскаром, є Острів Досконалості: він круглий, досконало в піфагорійському сенсі форми. Дари природи там рясні, жителі сильні і витривалі, не схильні до хвороб, центральної влади немає, і люди, об'єднавшись в родові общини, по черзі виконують нескладні обов'язки. Все спільне: земля і угіддя, житло і знаряддя, навіть дружини і діти. Панує вічний мир, безпека, і немає незадоволених ідеальними порядками.

У той же час, в кінці античної епохи світ охопила пристрасна релігійність, яка дедалі посилювалась. І в епоху середньовіччя люди знову почали звертатися за допомогою до надприродного. Вони шукали шляхи вирішення важких життєвих проблем у релігійній сфері. Період Середньовіччя в ідеологічному плані характеризується утвердженням християнської релігії, що пронизує всі сфери суспільного життя і свідомості, тому ідея можливого виживання (порятунку) була пов'язана з Богом, і уявлення про безпеку значною мірою визначались релігійним світоглядом. Квінт Тертулліан вважав, що людина повинна мати скромну християнську зовнішність і не надто покладатися на власні сили, оскільки мимоволі може втратити обережність. «Страх є основою порятунку, а самовпевненість заважає страху. Краще не довіряти своїй чесно-

ті: недовіра вселить у нас страх, страх зробить нас обережнішими, і завдяки цьому ми уникнемо небезпеки. Якщо ми покладемося на себе, то напевно не уникнемо падіння. Хто живе безтурботно й нічого не остерігається, той не може вважати, що він у безпеці. Але той, хто насторожі й найбільше побоюється, той по-справжньому може бути спокійним» [6, с. 350].

Від мрій про золоте, мирне століття мислителі переходять до раціонального обґрунтування і планів встановлення рівноправних, справедливих відносин між однорідними (як правило, християнськими) державами. Встановлення християнством загальнолюдської моральності, заперечення ним національних, обрядових і суспільних відмінностей дало потужний імпульс до висунення ідеї вічного миру. Як відомо, в період свого зародження християнство не схвалювало війну й військову службу, вбачаючи найважчий гріх в позбавленні людини життя. Відомий християнський теолог Августин Блаженний критикував Римську імперію, споживацьки орієнтовану пізньоантичну цивілізацію, виступав проти будь-якого насильства: від насильства над дитиною в школі до державного насильства. Він вважав, що насильство є наслідком гріховної зіпсованості людини, і тому воно варте презирства. Августин стверджував, що мир є вищим благом: ведучи війну, всякий добивається миру, а укладаючи мир, ніхто не бажає війни. Він поділяв Всесвіт на «Град земний» (людський, небезпечний) і «Град Божий» (умиротворений, цілком і повністю безпечний). Останній є, за його словами, ідеалом досконалості, де процвітає істинний мир [7, с. 87–88]. «Град земний», навпаки, є цілком гріховним і війна є його ідеалом. Проте, люди можуть заслужити бажаний мир, якщо підкоряться Божественному порядку: мир і безпеку знаходить той, хто обстоює спокій і упокорювання. Від Августина бере початок ідея «Миру Божого» (Pax Treuga Dei) — миру, безпеки й злагоди в межах християнських держав [8, с. 134].

Якісно новий етап формування елементів філософських концепцій безпеки пов'язаний з епохою Відродження, мислителі якої продовжили традицію філософського вивчення проблематики. Вони вважали, що практично безпека полягала в єднанні, рівноправності, спільній праці й рівномірному розподілі благ у соціумі. У центрі уваги передових мислителів цього періоду стояла людина, її звільнення з-під гніту церкви й соціальної несправедливості. Проблема осмислення умов безпечного гармонійного розвитку особистості привела гуманістів до постановки питання про усунення з життя людей найбільшого зла — війни. Народженню ідеї вічного миру, безперечно, сприяло перетворення війни у все більшу загрозу для народів Європи. Удосконалення зброї, створення масових армій і воєнних коаліцій, багаторічні війни, що продовжували роздирати європейські країни в ще ширших масштабах аніж раніше, змусили мислителів епохи Відродження задуматися над проблемою безпечних взаємостосунків між державами і шукати шляхи їх нормалізації.

В епоху Відродження мислителі розглядали людину як найвищу цінність, і всі її проблеми перебували в центрі уваги мислителів того часу. Цікавими є роздуми італійського гуманіста, прихильника філософії Епікура Лоренцо Валли про «особисте благо», яке філософ, на противагу християнському аскетизму й етиці стоїків, вважав мірилом моральності. На думку Валли, великі блага, тобто ті, які містять у собі великі вигоди, є більш прийнятними аніж менші блага, як менший збиток більшого. Визначити, що ж таке великі блага і що менші, важко саме тому, що змінюються часи, місця, особи тощо. Але головною умовою більшого блага Валла називає відсутність небезпек, загроз; головна умова більшого блага полягає у тому, щоб бути позбавленим нещастя, небезпек, турбот, труднощів, прагнучи до того, щоб бути улюбленим усіма, що є джерелом усіх насолод [9].

Флорентійський політичний мислитель, письменник, історик і військовий теоретик Нікколо Макіавеллі пов'язував практичну безпеку суспільства і людини з ефективністю влади, яка створює закони, зі зрозумілістю виконання своїх основних функцій так званими «силовими» структурами державної влади [10].

Відомим поборником ідеї миру й безпеки був також нідерландський вчений-гуманіст Еразм Роттердамський. Він постійно підкреслював прихильність до мирної традиції, що йде від Біблії. На його переконання, саме мир, а не насильство й війни, сприятиме досягненню безпечного стану життя, втіленню у життя всіх цінностей людської культури [11, с. 388].

Ідеї безпеки Еразма Роттердамського у філософському контексті розвивав німецький гуманіст і філософ, діяч радикально-бюргерського напрямку Реформації Себастьян Франк. Філософські погляди Франка на проблему безпеки можна охарактеризувати насамперед як пантеїстичні, такі, що представляють собою синтез різнорідних елементів, включають лютеранське вчення, середньовічний містицизм, елементи неоплатонізму, ідеї Відродження, гуманізму й раціоналізму, підкріплені висловлюваннями як отців церкви, так і нехристиянських філософів. Як релігійний філософ він вбачав запоруку безпечного існування в заміні зовнішнього авторитету внутрішнім «просвітництвом» під впливом Святого Духу. Дана ідея яскраво виражена в його головній філософсько-богословській думці про конфлікт, притаманний як кожній людині, так і історії в цілому. Цей конфлікт виникає між Внутрішнім Словом (Логосом, Богом Сином, вічним і невидимий Христом), яке є кінцевою реальністю, і зовнішнім словом (законом, плоттю, егоїзмом), що є лише видимістю [12, 13]. Ця думка простежується у всіх його численні працях з теології, історії, географії, космографії.

У філософії Нового часу з'явилася розуміння безпеки як необхідної умови людського життя. Наприклад, англійський філософ Томас Гоббс ототожнював суспільство і владу (державу), розуміючи останню не як божественний промисел, а як людське встановлення. Сенс влади (держави) він вбачав у заміні природного, тобто додоговірного стану «людина людині — вовк» принципами суспільного договору. Фактично, починаючи з Т. Гоббса безпека стала розглядатися як похідна від спільних зусиль суспільства і влади. Не випадково захист держави англійський філософ вважав орієнтиром розвитку безпечного існування соціуму [14, 15].

Саме на основі творів Т. Гоббса сформувалися погляди на проблему безпеки нідерландського філософа Бенедикта Спінози, який наполягав на тому, що основою безпеки є єднання душ, національна злагода. Спіноза обґрунтував положення про свободу як необхідну умову безпеки особистості й безпечного буття суспільства [16].

Аналогічні ідеї в дослідженні проблеми безпеки знаходимо і в англійського філософа Джона Локка, який сформулював досить новий підхід на основі аналізу деструктивних процесів і відповідного насильства у суспільстві. Локк помітив суперечливість розуміння насильства як ефективного інструменту досягнення безпеки. Головним завданням держави Локк вважав захист власності, особливо виділяючи економічну складову сфери безпеки [17].

Досліджувана проблема вивчалася англійським філософом Френсісом Беконом. Він ввів поняття «культура безпеки», вважачи її основою уникнення небезпек і своєчасного реагування на зростання небезпеки громадянам і країні в цілому. Джерелом культури безпеки, на його думку, є законотворчість, військове будівництво і централізація державної влади. Згодом у творчості Ф. Бекона сформувався новий підхід до розуміння забезпечення безпеки через засоби культури. Економіка, вважав Бекон, може бути підставою надійних гарантій безпечного буття нації [18].

Висновки

Узагальнюючи викладені вище міркування, зауважимо, що концептуальні ідеї безпеки сягають у сиву давнину. Уже в стародавньому світі спостерігається поступовий перехід від міфолого-язичницького й релігійного розуміння небезпек і безпеки до їх абстрактно-понятійного тлумачення. Філософи епохи античності створили передумови для осмислення проблеми безпеки мислителями середньовіччя, Відродження та Нового часу в рамках механістичної картини світу, в якій природа і суспільство як би були синонімічними деяким механізмам, «соціальної машини». У даному виді світобудови наявність небезпеки розбиралася як деяке порушення призначення «соціальної машини» (соціуму), а управління безпекою апіорі віддавалася державі — госпо-

дареві «соціальної машини». Така механістична методологія, проте, дозволяла людству розширювати межі уявлень про світ і формувати на практиці більш безпечні взаємини індивіда з природою і соціумом. Зрозуміло, що пріоритетним у ті часи вважалося забезпечення безпеки держави, здійснюване через усунення й недопущення негативних соціальних і управлінських явищ.

Подальший розвиток проблема практичного забезпечення безпеки отримала у працях мислителів епохи Просвітництва (Вольтер, Руссо, Д. Дідро, П. Гольбах).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Дзьобань О., Мануйлов Є. Проблема безпеки у ранніх формах її усвідомлення. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. Науковий журнал. 2016. № 2 (106). С. 40–52.
2. Дзьобань О. П., Михайловський Р. А. Проблема безпеки: від античності до Ренесансу. Філософія і політологія в контексті сучасної культури. 2016. Випуск 6 (15). С. 11–18.
3. Данильян О. Г., Дзьобань О. П., Білоусов Є. М., Калиновський Ю. Ю., Яковюк І. В. Національна безпека у філософсько-правовому дискурсі: монографія. Харків: б/в, 2019. 244 с.
4. Гесиод. Работы и дни. Античная литература. Греция. Антология. Ч. 1 / Сост. Н. А. Федоров, В. И. Мирошенкова. Москва: Высшая школа, 1989. С. 59–69.
5. Овидий. Метаморфозы. Пер. с лат. С. Шервинского. Москва: Художественная литература, 1977. 430 с.
6. Тертуллиан К. С. Ф. Избранные сочинения. Пер. с лат.; сост., общ. ред. А. А. Столярова. Москва: Прогресс: Культура, 1994. 443 с.
7. Герье В. Блаженный Августин. Москва, 1910. 348 с.
8. Августин Блаженный. О Граде Божьем. Санкт-Петербург: Алетейя; Киев: УЦИИМ-Пресс, 1998. 684 с.
9. Валла Л. Об истинном и ложном благе. О свободе воли. Пер. с лат. В. А. Андрушко и др.; отв. ред. А. Х. Горфункель; сост. и авт. вступ. ст. Н. В. Ревякина. Москва: Наука, 1989. 475 с.
10. Макиавелли Н. Государь. Рассуждения о первой декаде Тита Ливия. Киев: Издатель Корбуш, 2013. 640 с.
11. Роттердамский Э. Похвала глупости. Сост., вступ. ст., примеч. А. Л. Субботина. Москва: Советская Россия, 1991. 462 с.
12. Левен В. Г. Исторические взгляды Себастьяна Франка. Средние века. Вып. 6. Москва: Изд-во АН СССР, 1955. С. 234–256.
13. Левен В. Г. Философские воззрения Себастьяна Франка. Вопросы философии. 1958. № 10. С. 72–81.
14. Дзьобань О. П., Разметаєва Ю. С. Проблема індивідуальної та колективної безпеки у творчості Томаса Гоббса та Іммануїла Канта (філософсько-правовий аспект). Проблеми філософії права. Том III. № 1–2. Київ-Чернівці: Рута, 2005. С. 368–373.
15. Дзьобань О. П. Аксиологічний вимір проблеми безпеки (звертаючись до Томаса Гоббса). Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2010. Вип. 6. С. 3–13.
16. Спиноза Б. Етика; пер. с лат. Я. М. Боровский, Н. А. Иванцов. Санкт-Петербург: Азбука-классика, 2007. 350 с.
17. Локк Дж. Сочинения в 3 т: Т 2. / Пер. с англ.; ред. кол.: М. Б. Митин и др. Москва: Мысль 1985. 560 с.
18. Главные идеи философии Ф. Бэкона. Бэконовский замысел «Великого восстановления наук». Препятствия на пути к новой науке. URL: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000005/st020.shtml> (дата звернення: 10.10.2019).

REFERENSES:

1. Dzoban O., Manuilov Ye. (2016). Problema bezpeky u rannikh formakh yii usvidomlennia. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu. Naukovyi zhurnal — Bulletin of the Kyiv National University of Trade and Economics. Scientific journal*, 2 (106), 40–52 [In Ukrainian].
2. Dzoban O.P., Mykhailovskyi R.A. (2016). Problema bezpeky: vid antychnosti do Renesansu. *Filosofia i politolohiia v konteksti suchasnoi kultury — Philosophy and political science in the context of contemporary culture*, Issue 6 (15), 11–18 [In Ukrainian].
3. Danylian O.H., Dzoban O.P., Bilousov Ye. M. et al. (2019). *Natsionalna bezpeka u filofsokopravovomu dyskursi: monohrafiia*. Kharkiv [In Ukrainian].
4. Gesiod. (1989). *Raboty i dni. Antichnaya literatura. Gretsiiya. Antologiya — Antique literature. Greece. Anthology*. Vol. 1 / Sost. N.A.Fedorov, V.I.Miroshenkova. Moskva: Vysshaya shkola, 59–69 [In Russia].
5. Ovidiy. (1977). *Metamorfozyi*. Moskva: Hudozhestvennaya literatura. 430 [In Russia].
6. Tertullian K.S.F. (1994). *Izbrannyye sochineniya*. A.A.Stolyarov (Ed.). Moskva: Progress: Kultura. 443 [In Russia].
7. Gerye V. (1910). *Blazhennyiy Avgustin*. Moskva. 348 [In Russia].
8. Avgustin Blazhennyiy. (1998). *O Grade Bozhem. Sankt-Peterburg: Aleteyya; Kiev: UTsIIM-Press*. 684 [In Russia].
9. Valla L. (1989). *Ob istinnom i lozhnom blage. O svobode voli*. Moskva: Nauka. 475 [In Russia].
10. Makiavelli N. (2013). *Gosudar. Rassuzhdeniya o pervoy dekadie Tita Liviya*. Kiev: Izdatel Korbush. 640 [In Russia].
11. Rotterdamskiy E. (1991). *Pohvala gluposti*. Moskva: Sovetskaya Rossiya. 462 [In Russia].
12. Leven V.G. (1955). *Istoricheskie vzglyadyi Sebastyana Franka. Srednie veka — Middle Ages*, Issue. 6, 234–256 [In Russia].
13. Leven V.G. (1958). *Filosofskie vozzreniya Sebastyana Franka. Voprosy filosofii — Philosophy issues*, 10, 72–81 [In Russia].
14. Dzoban O.P., Razmiateieva Yu. S. (2005). Problema indyvidualnoi ta kolektyvnoi bezpeky u tvorchosti Tomasa Hobbsa ta Immanuila Kanta (filosofsko-pravovyi aspekt). *Problemy filosofii prava — Problems of the philosophy of law*, Vol. III. Issue 1–2, 368–373 [In Ukrainian].
15. Dzoban O.P. (2010). *Aksiolohichniy vymir problemy bezpeky (zvertaiuchys do Tomasa Hobbsa)*. *Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho. Seriya: Filosofii, filosofii prava, politolohiia, sotsiolohiia — Bulletin of the National Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise. Series: Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology*, Issue 6, 3–13 [In Ukrainian].
16. Spinoza B. (2007). *Etika*. Sankt-Peterburg: Azbuka-klassyka, 2007. 350 s.
17. Lokk Dzh. *Sochyneniya v 3 t: T 2. / Per. s anghl.; red kol.: M. B. Mytyn y dr.* Moskva: Mysl 1985. 560 s.
18. *Glavnyie idei filosofii F. Bekona. Bekonovskiyy zamyisel «Velikogo vosstanovleniyanauk»*. *Prepyatstviya na puti k novoy nauke*. URL: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000005/st020.shtml>